

Tanulmányút Finnországban a Leonardo-program keretében

2005. augusztus 1. és 7. között

Az Európai Unió Leonardo da Vinci Programjának keretén belül 2005 augusztusában került sor a finnországi tanulmányútra. Az első két tanulmányútról *Simon Ferenc*¹ és *Endrész Katalin*² már korábban beszámolt.

A magyarországi felsőoktatási könyvtárakban is egyre sürgetőbb feladattá vált az olvasók képzésének korszerűsítése. A gazdaságban végbenő gyors szerkezetváltás, a távoktatás hazai elterjedése és a bolognai rendszerű felsőoktatás bevezetése szükségessé teszi, hogy a szakemberek képesek legyenek az önálló ismeretszerzésre. A szakirodalmi információszolgáltatás az elektronikus dokumentumok megjelenésével összetetté és differenciálttá vált. A hallgatóknak meg kell ismerniük a katalógusok, központi szolgáltatások, bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisok teljes rendszerét.

A tanulmányút színhelyei a kuopioi és helsinki egyetemi és városi könyvtárak voltak. A választást az indokolta, hogy előzetes ismereteink alapján Finnországban a számítógépes könyvtári szolgáltatások logikusan felépítettek és jól kidolgozott tervek alapján szervezettek. A látogatások során előadásokat hallgattunk a könyvtári szolgáltatások rendszeréről és a használatképzésről.

A kuopioi egyetem mindhárom karának önálló könyvtára van. Az orvosi kar és a kórház közös

könyvtárral rendelkezik. Ezeken kívül még a környezetvédelmi és munkavédelmi kutatóintézet könyvtára segíti az oktatómunkát. A tanított szakok: biológia, környezetvédelem, gazdálkodás, információtechnológia, egészségtudomány, gyógyszerészet, táplálkozástudomány, háztartás-ökonómia és orvostudomány.

A reprezentatív műemlék palotában elhelyezett Helsinki Egyetemi Könyvtár elsősorban nemzeti könyvtári feladatot lát el. Emellett az egyetemi könyvtárak szolgáltatásainak koordinálásában is jelentős szerepet tölt be. A belvárosi egyetemi negyedben a bölcsészkar épületei és könyvtárai találhatóak. A központi hallgatói könyvtár nagy példányszámban biztosítja az alapvető tankönyveket, jegyzeteket. A könyvtárat mozgólépcső köti össze az impozáns méretű egyetemi könyvtáruházzal. A könyvtár bővítéseként készült el az Alexandria tanulási centrum, ahol az elektronikus szakirodalmi szolgáltatásokat vehetik igénybe a hallgatók. Ezen kívül valamennyi kar rendelkezik önálló szakkönyvtárral, közülük a jogi kar könyvtárát látogattuk meg. Itt található az Európai Dokumentációs Központ is.

További három campus található még a városban, a természettudományi, az orvosi és az alkalmazott tudományi. Mi ez utóbbi, a Viikki Campus információs központját látogattuk meg. Oktatott szakok: biológia, biotechnológia, ökológia, környezetvédelem, élelméztudomány, háztartás-ökonómia, gyógyszerészet, mezőgazdaság, erdőszet és közgazdaság. Az ötszintes, összesen 11 000 m²-es könyvtárban helyet kapott a városrész közkönyvtára is. A kör alaprajzú épület üvegborítása hőcsapdaként működik, és nagyon impozáns látványt nyújt. A helyiek koronának becézik. A korona a campus bejárata. Három kisebb télikert is fokozza az olvasók komfortérzetét.

A finn egyetemi könyvtárakra jellemző, hogy azok a tanulás színterei. A hallgatók szívesebben dolgoznak ki egy tételt vagy dolgozatot könyvtári környezetben, ahol számtalan kézikönyv, lexikon, szótár segíti munkájukat. A tananyag jelentős része előfizetett szakirodalmi adatbázisban található. Ezeket a könyvtár és a

¹ Simon Ferenc: Az Európai Unióról szóló tájékoztatás és az olvasók képzése. In: Könyvtári Levelező/lap 2004. november, p. 22–26.

² Endrész Katalin: A könyvtári felhasználók képzésének tanulmányozása az Európai Unió országaiban. In: Könyvtári Levelező/lap 2005. augusztus, p. 32–36.

tanulási centrumok gépein érhetik el a hallgatók. A könyvtárak berendezése, paravánokkal, térelválasztókkal leválasztott olvasói férőhelyei a zavartalan munkát biztosítják. A képzés számára jól felszerelt tantermek állnak rendelkezésre. Jellemző megoldás az olvasóterem egy részének üvegfallal való leválasztása. Ez a tanórákon kívül az olvasóterem zajmentes övezete. A kiegészítő szolgáltatások, büfé, pihenőhely is azt célozzák, hogy a hallgató hosszabb időt tölthessen a könyvtárban.

A nagyon gazdag elektronikus dokumentumforrások mellett is magas a nyomtatott és audiovizuális dokumentumok kölcsönzésének száma, körülbelül 70–80 évenként és olvasónként. Ezért mind az egyetemi, mind a közkönyvtárakban önkölcsönző rendszer működik.

Az általunk látogatott felsőoktatási könyvtárakban a személyi ellátottság kedvező, százötven hallgatóra jut egy könyvtári személyzet. (Ebbe nem számoltam bele a Helsinki Egyetemi Könyvtár személyzetét, mert ez elsősorban nemzeti könyvtári funkciót lát el.) Talán ez az egyik magyarázata annak, hogy sok időt tudnak fordítani a használóképzésre és a szolgáltatások korszerűsítésére. A könyvtárak személyzete differenciált. Megtalálható a könyvtáros mellett az informatikus szakember, a könyvtári asszisztens, a technikus, a titkárnő és az oktatott szakok képviselője.

Az egyetemi könyvtárak számítógépes szolgáltatásai

Finnországban a tudományos és szakkönyvtári ellátásban a főiskolai és egyetemi könyvtáraknak fontos szerepük van. Több szakterületen országos központi könyvtári feladatot látnak el. A Helsinki Egyetemi Könyvtár egyúttal nemzeti könyvtári szerepet is betölt. A gazdasági szféra könyvtárai is számítanak a felsőoktatási könyvtárak szolgáltatásaira, mint megrendelők. Mindezek magyarázzák, hogy a felsőoktatási könyvtárak munkatársaiban elég korán megfogalmazódott a modernizáció iránti igény. 1974-ben kezdődött el az országos közös katalógus létrehozásának tervezése és a nemzetközi szabványokon alapuló számítógépes adatsere-formátum, a FINMARK kidolgozása.

A Finn Tudományos Könyvtári Számítógépes Csoport 1974-ben látott hozzá az egyetemi

könyvtárak számítógépesítési stratégiájának kidolgozásához.³ Célkitűzésük a számítógépes hálózat kiépítése, a központi szolgáltatások fejlesztése és az integrált könyvtári rendszer bevezetése. Az egyetemi könyvtárak maguk döntöttek az egységes szoftver bevezetése mellett. Ennek számos előnye mutatkozott. Egységes igény fellépése esetén a fenntartónál könnyebb elérni a tárgyi és személyi feltételek biztosítását. A fenntartó számára is olcsóbb az egységes géppark és az egyszeri szoftverbeszerzés lebonyolítása. A rendszer gyártójával szemben közösen lehet fellépni a szükséges fejlesztések igényével. A könyvtárak munkatársainak azonos ismeretanyagot kell elsajátítaniuk. Az egyes munkaterületeken dolgozó kollégák konzultálhatnak egymással. Bár léteznek helyi sajátosságok, a felhasználó azonos minőségű szolgáltatást kap minden könyvtárban. Az olvasó által elsajátított készségek kamatoztathatók valamennyi egyetemi könyvtárban. Általánosan érvényes kézikönyvet lehet kiadni.

A számítógépes csoportra nagy felelősség hárult, mivel az egész egyetemi könyvtári hálózat jövőjéről kellett döntenie. Ezért a csoport két éven keresztül elemezte és tesztelte a forgalomban lévő és első látásra megfelelőnek tűnő integrált könyvtári rendszereket. Végül a VTLS (Virginia Tech Library System) mellett döntöttek. Létrejött a finn egyetemi könyvtárak integrált számítógépes hálózata, a LINNEA.

A VTLS rendszer fejlesztése abbamaradt, ezért a kilencvenes évek végén új, harmadik generációs rendszert kellett választani. Hetven könyvtáros és informatikus kétéves tesztjeinek eredményei alapján a Voyager nevű szoftver mellett döntöttek. Öt hónap alatt mind a huszonnégy adatbázis adatait áttöltötték az új rendszerbe. Közös katalógusuk a LINDA, amely az egyetemi és nemzeti könyvtár mellett a parlamenti könyvtár, a statisztikai hivatal könyvtára és a nemzeti tároló könyvtár katalógusát is tartalmazza. A rendszer lehetővé teszi a legkülönbözőbb összetételű közös katalógusok kialakítását. A MANDA a közkönyvtárak, a HELKA a helsinki

³ SOINI, Antti: LINNEA – a finn egyetemi könyvtárak integrált számítógépes hálózata (ford. Sonnevend Péter) In: Tudományos és Műszaki Tájékoztatás. 38. évf. 7. sz. (1991), p. 271–275.

egyetemi és campus könyvtárak, a KUOPUS a kuopioi egyetemi és városi könyvtár közös katalógusa.

A katalógus szolgáltatásait a nemzeti bibliográfia rendszere teszi teljessé. A Finn Nemzeti Bibliográfia, a FENNICA a mi nemzeti bibliográfiánkhoz hasonlóan a Finnországban kiadott műveken túl a finn szerzők tollából született és a Finnországgal kapcsolatos irodalmat regisztrálja. A könyvek adatait 1488-tól, a térképekéit 1967-től, az audiovizuális dokumentumokéit 1981-től tartalmazza. (<http://fennica.linneanet.fi>)

Az ARTO (index of articles) adatbázis hét-száz finnországi folyóirat cikkeinek adatait tartalmazza 1990-től. Ha a cikk teljes szövege elérhető, akkor a rekord tartalmazza a tanulmány linkjét is. Ezek egy része licencköteles, ezért csak beíratkozott olvasók számára elérhető.

A VIOLA a hangfelvételek (1901-től) és zeneművek (1977-től) nemzeti bibliográfiája. Szerző, cím, előadó és kezdősor alapján lehet keresni.

A Finn Elektronikus Könyvtár (FinELib) jelentős mennyiségű tudományos szakirodalmat tartalmaz. Több mint húsz folyóirat-adatbázis kb. 14 500 folyóirattal, köztük az általunk is ismert EBSCO adatbázisok; tíz bibliográfiai adatbázis, köztük az általunk ismert Web of Science, továbbá hét tudományos kiadó elektronikus könyvei, enciklopédiák, lexikonok, szótárak. A felsőoktatási, kutatóintézeti könyvtárak és a városi könyvtárak konzorciuma a nemzeti könyvtár vezetésével és az Oktatási Minisztérium anyagi támogatásával közösen fizeti elő az adatbázisokat. Értelemszerűen az olvasók csak ezekben a könyvtárakban vehetik igénybe ezeket a szolgáltatásokat.

A szakirodalmi adatbázis előállítása a világon mindenütt költséges dolog. Ezeknek a szolgáltatásnak az interneten szabadon nem lehetséges, hisz valakinek meg kell fizetnie a költségeit. A könyvtárak költségvetésének kell alkalmasnak lennie arra, hogy ezeket a szolgáltatásokat megvásárolják és közvetítsék olvasóiknak, akár ingyenesen, akár térítéses szolgáltatásként. Nem indokolja semmi sem, hogy egy dokumentumot nyomtatott formában a könyvtár szolgáltatson, elektronikus formában pedig valami más intézmény. A finn olvasók elfogadják azt a tényt, hogy a FinELib könyvtári szolgáltatás, és bemennek a könyvtárba, hogy igénybe vegyék.

A fenti szolgáltatásokat az olvasók egységes keresőfelületen keresztül érik el. Ez a Nelli portál, azaz National ELibrary Interface. Ez a MetaLib és SFX technológián alapul. A MetaLib portálként funkcionál. Közös kaput biztosít a könyvtári katalógusokhoz, bibliográfiai és teljes szövegű adatbázisokhoz, függetlenül attól, hogy az adott információ ingyenes-e vagy licenctíjas. Alkalmas többféle karakterkészlet, adatformátum (XML, HTML), protokoll (Z39.50, HTTP, ALEPH), gyűjtemény (katalógus, bibliográfia, archívum) és rekordformátum (MARC, Dublin Core) kezelésére. A MetaLib lehetővé teszi az olvasók számára, hogy az adatforrások kiválasztásával személyre szabott saját keresőfelületet alakítsanak ki. Továbbá a Nelli portálon keresztül csak tudományos és ellenőrzött információhoz jut az olvasó, ellentétben a webkeresőkkel, amelyek válogatás nélkül keresnek bármilyen internetes forrásban. A portál szolgáltatása még, hogy segíti az olvasót dolgozatírás közben a hivatkozások készítésében. Az adatbázis bibliográfiai adataiból tíz–húsz különböző stílusú hivatkozást képes elkészíteni word dokumentumban. A rendszer statisztikát is készít az adatforrások használatának gyakoriságáról, ezzel segítve a döntéselőkészítést a vezetés számára.

Használóképzés az egyetemi könyvtárakban

Az egyetemeken korán felismerték az olvasók képzésének szükségességét. Az információkeresés képességének kialakítására szükség van a tanulmányok, iskolák elvégzéséhez, a munkás életben, legyen ez szellemi tevékenység vagy állandóan megújuló ismereteket követelő, igényes szakmunka. Továbbá szükséges az élethosszig tartó tanulás során, annál inkább, mivel a felnőttkori tanulásban a kontakt órák helyett inkább az e-learning és az önálló tanulás kerül előtérbe.

A Kuopioi Egyetemen 1972 óta minden elsőéves hallgató részt vesz egy negyvenórás kurzuson. A bevezető három–négy órás előadás után a hallgatók önállóan megoldandó feladatokat kapnak. Ezeket a tananyag és a személyes konzultációk alapján oldják meg. A tananyag egy része ma már elektronikus formátumban találha-

tó. A konzultációt segíti az e-mail. A követelményeket az Amerikai Egyetemi Könyvtárosok Szövetségének ajánlása alapján állítják össze.⁴ A helsinki campusok könyvtáraiban évente ezer-ezeröttszáz szervezett tanórát tartanak finn kollégáink, ahol a résztvevők száma összesen hétezer fölött van. A módszerek változatosak. Előadás és az önállóan végzendő feladatok mellett komoly szerepet szánnak a jövőben az e-learning módszernek. A Viikki Campus könyvtárában egy munkacsoport állítja össze a tananyagot és a tesztkérdéseket. A munkába bevonják a tanszék képviselőit is. Az elsőéves hallgatók általános könyvtári ismereteket, kölcsönzést és katalógushasználatot tanulnak. A prezentációkkal illusztrált előadásokat gyakorlati órák követik. A második részben a hallgatók a szakjuknak megfelelő információforrásokkal ismerkednek. Ezután következnek a kezdő és haladó kurzusok, ahol az információkeresést tanulják és gyakorolják. A tantárgy két kreditpont értékű. A záró tesztek kitöltése minden hallgató számára kötelező. A munkaerőpiac mai körülményei között csak az a szakember piacképes, aki a lezárt ismereteken túl képes az önképzésre és szakirodalom-keresésre. Nem túlzás, ha azt mondjuk, a könyvtár az életre készíti fel a hallgatókat.

Nemzeti tárolókönyvtár

A könyvek raktározása mindenütt nagy gondot okoz. A ritkán olvasott könyvek tárolása növeli a könyvtárak költségeit. A selejtezés nem

oldja meg a problémát, hisz pont a könyvtárak feladata a dokumentumok megőrzése az utókor számára. Finnországban a megoldást egy közös tárolókönyvtár létesítésében látták. Ez az 1990-es évek elején épült meg Kuopióban. Tárolókapacitása harmincezer polcfolyóméter. Ez nem egyszerű raktár. A ritkán használt, de megőrzésre érdemes hazai és külföldi könyvek, folyóiratok és audiovizuális dokumentumok a könyvtár állományába kerülnek. A könyvtár önálló katalógussal rendelkezik, és biztosítja a dokumentumok hozzáférését a többi könyvtár számára másolat vagy könyvtárközi kölcsönzés útján. Ma már a digitalizálás is szerepet játszik a dokumentumok megőrzésében. Azonban a digitalizálás elsődleges célja a dokumentumok mind szélesebb körben való hozzáféréseinek biztosítása, másrészt a digitalizálás szerzői jogi problémákat vet fel. Így a tárolókönyvtár még sokáig nem válik feleslegessé.

Összegzés

A finn könyvtárügyre jellemző a magas szintű együttműködés, a szolgáltatások logikus, átlátható rendszere és az új szolgáltatások gondos, precíz előkészítése. A finn könyvtárosok kevesebb időt töltenek az adminisztrációs munkával. Sok időt és energiát fordítanak viszont a használóképzésre. Minden második ember rendszeresen jár könyvtárba.

A szakmai programokon túl szerencsére jutott időnk városnézésre is. Kuopióban megismertük az egyedülállóan érdekes tó- és szigetvilágot, valamint a város fából épített műemlék házait. Helsinkiben áthajóztunk a történelmi atmoszférát árasztó erődszigetre, megcsodáltuk az Alvar Aalto által tervezett, hófehér márvánnyal borított Finlandia-palotát. Hétfvégén múzeumlátogatásra is módunk nyílt.

A finn emberek tudatosan igyekeznek egészséges életmódot folytatni. A hallgatók számára a menzán a zöldségek és a saláták ingyenesek. Fiatalok, idősek egyaránt kerékpároznak. Esti sétáink során a tóparton lépten-nyomon koccokkal találkoztunk. Hetven év körüli nénik, bácsik hódoltak a northwalking nevű sportnak. Futás helyett nagyon gyorsan gyalognak, miközben két síbottal karjukat, hátukat is alaposan megdolgoztatják. Állítólag nagyon egészséges.

Farkas Éva

⁴ Information literature competence standards for Higher education / Association of College and Research Libraries <http://www.ala.org/ala/acrl/acrlstandards/informationliteracycompetency.htm>